

הרב מאיר בראלי

אכילה לרפואה קודם התפילה עיון בשיטת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל¹

ראשי פרקים:

- א. היתר אכילה לרפואה קודם התפילה
- ב. אכילת מיני מזונות כשדי בפירות
- ג. חיוב להתפלל ביחידות כדי לא לאכול קודם התפילה
- ד. עוד נפק"מ בין ההיתר לרעב להיתר לרפואה
- ה. חיוב קריאת שמע לפני אכילה לרפואה
- ו. באור שיטת הגרש"ז עפ"י הבאור הלכה
- ז. ישוב דברי הבאור הלכה

א. היתר אכילה לרפואה קודם התפילה

שנינו בגמרא (ברכות י, ב):

"א"ר יוסי ברי' חנינא משום ראב"י מאי דכתיב לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. א"ר יוחנן א"ר יוסי ברי' חנינא משום ראב"י כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך, אל תקרי גויך אלא גאיך, אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים".

כתב על כך הרא"ש (סימן י):

"אבי העזרי ז"ל כתב דמותר לשתות מים בבקר קודם התפילה, **זלא שייך במים גאווה**".

עפ"י זה כתב מהר"י אבוהב (הוב או דבריו בב"י פט, ג)

"דלדעת אבי העזרי מותר לאכול ולשתות אוכלין ומשקין לרפואה קודם שיתפלל, **דכיון דלרפואה הוא דאכיל ושתי ליכא משום גאווה**"²,

וכן פסק השו"ע (פט, ג).

בדברי מהר"י אבוהב מבואר, שההתר לאכול לרפואה קודם התפילה, אינו משום שצורך הרפואה דוחה את איסור אכילה קודם התפילה, אלא משום שאין באכילה זו כל איסור, היות ורק אכילה שיש בה גאווה אסורה,

1 תודתי לרה"ג **אליעזר שטרנפלד** שליט"א (מתלמידי הגרש"ז אורבך זצ"ל, ומחה"ס **שיח הלכה – באורים במשנה ברורה**) על שהואיל לעבור על דבריי, ועל הערותיו החשובות.

2 אף שאת איסור אכילה קודם התפילה למדו גם מהפסוק "לא תאכלו על הדם", ובפסוק זה לא הוזכר גאווה, "הא לא קשיא, דכיון דהך קרא אינו אלא אסמכתא בעלמא, מצינן לפרושיה דלא אסר אלא בגוונא דאסר קרא דואותי השלכת, דהיינו דוקא במידי דגאווה" (שו"ת **בית יהודה** א"ח סימן כ, וכ"כ הפמ"ג א"א פט, יב).

ובאכילה לרפואה ליכא גאווה. כך גם כתב מהר"ש ענגיל (שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ה סימן ל א אות ז) בבארו מדוע איסור אכילה קודם התפילה הותר לצורך רפואה, בשונה מיתר איסורי דרבנן שלא הותרו לרפואה, ד"שאיני התם דכל איסורין הם רק דחויין לגבי פקו"נ, ולכן צריך לאכול הקל הקל, אבל הכא דאינו איסור עצמי רק מכח גיאאות, ובאוכל לרפואה דלא שייך טעם זה אינו בגדר איסור כלל, רק התר גמור".

דברי הגרש"ז אורבך זצ"ל והקושי בדבריו

לפי זה יש לעיין במה שהובא בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק נב הערה לט) בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל בענין אכילה לרפואה קודם התפילה, ד"יש לעיין לענין האיסור של לא תאכלו על הדם, אם צריך להדר אחר מין אוכל דסגי ליה בפחות מכזית, ולא לאכול פירות שצריך לאכול כזית ויותר (ועיין מקור חיים לבעל החו"י סימן פט סעיף ג, דאם אוכל פחות מכזית לפני התפילה אין בו משום גאווה, ולא משום "לא תאכלו על הדם")³ גם יש להסתפק אם צריך להדר ולאכול מעט מעט ביותר מכדי אכילת פרס כדי שלא יהיה בכלל האיסור של 'לא תאכלו' שזה תוך כדי אכילת פרס"⁴ (וכן הוא בשמירת שבת כהלכתה ח"א פרק מ הערה צג ובהליכות שלמה ח"א פ"ב סעיף א. ועיין שמירת שבת כהלכתה תקונים ומילואים לפרק נב הערה מה).

דברי הגרש"ז צריכים לכאורה עיון: מאחר ואכילה לרפואה "אינה בגדר איסור כלל, רק התר גמור" (לשון מהר"ש ענגיל לעיל), מה טעם יש להקפיד לאכול דוקא פחות מכזית ובפחות מכדי אכילת פרס. כשם שמותר לשתות מים

3 יש לעיין מדוע הסתפק הגרש"ז דוקא בייחס לסוג אוכל שיכול להסתפק ממנו בפחות מכזית, ונוזקק לחידושו – השנוי במחלוקת (עיין בספר **אשי ישראל** – הלכות תפילה פרק יג סעיף כה) – של המקור חיים. לכאורה אותו ספק שייך גם בייחס לאוכל שצריך לאכול ממנו כזית ויותר, אך ערכו התזונתי רב, וצריך לאכול ממנו פחות מאשר אוכל אחר, שגם בזה שייך הספק הנ"ל, דכל אכילה ואכילה הנה איסור בפני עצמו (**אשי ישראל** יג, הערה עט) ואם יכול להמנע ממנה ע"כ שיהדר אחר אוכל מזין יותר אפשר שצריך לעשות כן. ומשמע קצת שהגרש"ז הסתפק רק באופן שיכול להנצל מן האיסור **לגמרי**, אך כשמוכרח לעבור על האיסור – דצריך לאכול יותר מכזית – אינו צריך לטרוח עבור אוכל שדי לאכול ממנו כמות פחותה בכדי למעט האיסור. אך מדברי הגרש"ז בספר **שיח הלכה** (סימן פט אות כג) משמע שהגרש"ז הסתפק גם כשצריך לאכול יותר מכזית, וכפי הנראה הספק נכון גם בלא דברי המקור חיים, ודבריו הובאו רק לחזק הספק.

4 יש להעיר שהספק של הגרש"ז הוא רק "אם צריך להדר אחר מין אוכל שסגי ליה בפחות מכזית". משמע שאם יש לפניו מין אוכל שסגי ליה בפחות מכזית, פשוט הוא שצריך להעדיף מאכל זה. גם מה שהסתפק "אם צריך להדר ולאכול מעט מעט ביותר מכדי אכילת פרס", זהו רק משום שאכילת מעט מעט ביותר מכדי אכילת פרס כרוכה בטירחה, אך אילו הדבר לא היה כרוך בטירחה, היה צריך להמנע מלאכול קודם התפילה באופן האסור. **הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א** – נראה דאין כוונת "להדר" שכתב מו"ר הגאון זצ"ל לחפש ולטרוח עבור זה, אלא "להדר" היינו לדקדק ולהחמיר בהלכה זו או לא. כלומר האם יש להדר ולקיים כן, או לא ואין צריך, וכפי שאמרנו לפניו, והיה לו צד שזה נכון ואין צריך להדר כלל. וכיון שכן מש"כ "פשוט הוא שצריך להעדיף מאכל זה", וכן מש"כ "היה צריך להמנע מלאכול קודם התפילה באופן האסור" זה אינו, ולצד שלא נאמר הלכה זו אזי אף באופנים הנ"ל לא נאמרה.

קודם התפילה באופן רגיל, ואין צריך להשתדל לשתות פחות משיעור רביעית או בפחות מכדי שתיית רביעית, משום שאין בשתייתם כל איסור, כך גם לכאורה מותר לאכול לרפואה כרגיל דאין באכילה זו כל איסור⁵, ומאי שנא⁶ ?

אפשר שלדעת הגרש"ז אין באכילה לרפואה קודם התפילה גאווה, רק כשהרפואה אינה יכולה להיות מושגת בלא לאכול קודם התפילה, אך כשהרפואה יכולה להיות מושגת בלא לאכול קודם התפילה, יש בהקדמתה לתפילה גאווה, והיא אסורה. משום כך, כשניתן לאכול פחות מכזית או ביותר מכדי אכילת פרס, האכילה קודם התפילה – היינו כזית בכדי אכילת פרס – אינה נצרכת, ומשום כך היא גם אסורה.

דא עקא, בפרי חדש מבואר שאכילה לרפואה מותרת, גם כשהרפואה יכולה להיות מושגת בלא לאכול קודם התפילה. ז"ל הפר"ח (פט, ג):

"ומי"ש השו"ע דלרפואה מותר, מסתברא דאעפ"י שאינו מעלה ומוריד לשתותו קודם תפילה, ויכול לשתותו אחר התפילה שרי, דהא לית ביה גאווה"⁷,

(וכ"פ הפמ"ג [א"א פט, יב], ערוך השולחן [פט, כד] הבאור הלכה [פט,

ג ד"ה וכן אוכלין], וכף החיים [פט, לו])⁸. דברי הפר"ח מבוססים על ההנחה

5 עיין בבאורי מהר"י אבוהב לטור (נדפס בטור מהדורת מכון ירושלים) סימן פט שההתר לרפואה פשוט יותר מהתר שתיית מים, וגם הסוברים ששתיית מים אסורה מודים שאכילה לרפואה מותרת.

6 ביותר צ"ע, שמהר"ש ענגל עצמו כתב בסוף אותה תשובה "ואם אפשר לכוין לבל יאכל כזית בכדי אכילת פרס בוודאי מהנכון", על אף שלדעתו אכילה לרפואה "אינה בגדר איסור כלל רק התר גמור". (הערות הרב חיים רפופורט שליט"א: נראה דר"ל בגדר מהיות טוב וכו' ינהוג סלסול בעצמו ולא מעיקר הדין).

7 לכאורה אף שאין באכילה זו גאווה, היה ראוי לאוסרה משום ש"אסור להתעסק בצרכי עד כשניתן לעשות זאת אחר התפילה (ועיין אשי ישראל יג, הערה עח בשם המ"ב צ, נג, אך המ"ב שם מיירי בדבר רשות, ולא בדבר מצוה. ומה שכתב המ"ב רנ, א שיש להקדים תפילה לקניית צרכי שבת, אין זה משום האיסור להתעסק בצרכי קודם התפילה, אלא משום תדיר, צורך רפואי להקדימה לתפילה, קשיא.

נראה שאכילה לרפואה נחשבת כצרכי מצוה שמותר לעסוק בהם קודם התפילה (מ"ב פט, לו, אשי ישראל יג, יט). כשם שמצוה על האדם לרפאות את חברו, כך גם מצוה עליו לרפאות את עצמו (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך חולה, כרך יג עמוד רמט). מזה יש ללמוד שמותר להזמין תור אצל רופא, או לילך לקנות תרופה קודם התפילה. ולפי הפר"ח זה מותר אף כשניתן לעשות זאת אחר התפילה (ועיין אשי ישראל יג, הערה עח בשם המ"ב צ, נג, אך המ"ב שם מיירי בדבר רשות, ולא בדבר מצוה. ומה שכתב המ"ב רנ, א שיש להקדים תפילה לקניית צרכי שבת, אין זה משום האיסור להתעסק בצרכי קודם התפילה, אלא משום תדיר, כמבואר שם בבאור הלכה, וכ"כ בספר שיח הלכה סימן פט אות לו עי"ש).

8 בספר שיח הלכה סימן פט אות כב) כתב: "מסתימת דברי הפר"ח, הפמ"ג והבאה"ל משמע דשרי לאכול אפילו יותר מכביצה כזוה לרפואה. והדבר צ"ב דהתינוח באכילה של כדי טעימה שאיסורו לפני התפילה הוא רק משום וואתי השלכת אחר גויך, בזה שפיר כתבו הפר"ח והפמ"ג דכל שמכוין לרפואה אין בזה גאווה ושרי. אבל באכילה יותר מכביצה שאיסורו לפני התפילה הוא בנוסף לג"ל גם משום האיסור הכללי של אכילה לפני מצוה ומשום שמא ימשך – עיין מ"ב ס"ק כז ובמש"כ שם אות כז – בהא לכאורה אין סברא להתיר לאכלם לפני התפילה כל שיכול לאכלם לאחר התפילה, דהאיסור של שמא ימשך עדיין קיים גם כשמכוין לרפואה. ואולי י"ל דכל שהוא לרפואה לא חיישנין לשמא ימשך, דידוע בראשית אכילתו שיעור מסיים הזקוק לצורך רפואתו, ותו ליכא לשמא ימשך" עכ"ד.

שהתבארה לעיל שההתר לאכול לרפואה קודם התפילה אינו משום שצורך הרפואה דוחה את איסור אכילה קודם התפילה, אלא משום שבאכילה לרפואה ליכא גאווה ואין בה כל איסור (עיין מחצית השקל על מג"א פט, יב). משום כך אכילה לרפואה מותרת גם כשאין כל צורך רפואי להקדימה לתפילה, כשם שאין צורך להשתדל להמנע מלשתות מים קודם התפילה.

על כל פנים מבואר בדברי הפר"ח שאכילה לצורך רפואה מותרת גם כשהרפואה יכולה להיות מושגת בלא לאכול קודם התפילה. כשם שלדעת הפר"ח אין צורך לדחות האכילה לאחר התפילה כדי להמנע מלאכול קודם התפילה, כך גם לכאורה אין צורך לאכול בפחות מכדי אכילת פרס או פחות מכזית כדי להמנע מלאכול קודם התפילה, דבאכילה לרפואה אין כל איסור גם כשניתן היה להימנע ממנה, ומשמע שלא כדברי הגרש"ז.

חילוק בין דין הפר"ח לספק הגרש"ז

אולם נראה שיש מקום לחלק בין הדין המבואר בפר"ח לספק הגרש"ז. בדין שכתב הפר"ח ניתן אמנם לדחות האכילה לאחר התפילה, אך סוף סוף הרפואה תלויה באכילה. אכילה כזו – שהרפואה תלויה בה – אינה נחשבת כגאווה, היא אינה אסורה כל עיקר ואין כל צורך לדחותה לאחר התפילה. לעומת זאת בספק שהעלה הגרש"ז – בין כשניתן לאכול פחות מכזית, בין כשניתן לאכול בפחות מכדי אכילת פרס – הרפואה יכולה להיות מושגת בלא אכילה (דכזית ביותר בכדי אכילת פרס לא מיקרי אכילה). נמצא שהאכילה (היינו הכזית השלם, או אכילתו תוך כדי אכילת פרס) אינה נצרכת לרפואה, ואפשר שהיא אסורה.⁹

תירוצו לכאורה קשה: הרי ההמשכות היא דבר שנעשה באופן לא מתוכנן, כיצד אם כן הידיעה בראשית אכילתו מהו השיעור המסוים הזקוק לרפואתו, תמנע שלא ימשך בלא לשים לב בסוף אכילתו.

נראה שהחשש שמא ימשך נאמר באכילת התר, אך כאן שהאכילה אסורה, והותרה רק לצורך רפואה, אם יאכל יותר מכדי רפואתו הרי זו אכילת איסור (אשי ישראל יג, הערה עט, שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק נב הערה לו, וכן משמע מספר מחנה ישראל להפץ חיים, חלק הדינים פרק ב סוף אות ג). נמצא שעל כרחו צריך הוא לדקדק בכל רגע ורגע שאינו אוכל יותר מכפי המידה הנצרכת. בכגון דא אין חשש שמא ימשך, ואפשר שזו גם כוונת הש"ח הלכה. ולפי זה נראה, שאף שיש דברים שאסור לאוכלם כבר בחצי שעה שקודם עלות השחר (מ"ב פט, כז), בתענית ציבור מותר לאכול בחצי שעה שקודם עלות השחר, שהרי אין חשש שמא ימשך, דבעלות השחר האכילה אסורה מחמת התענית. אך עיין בתשובות הגר"ח קנייבסקי שליט"א בסוף ספר אשי ישראל תשובה פו שאוסר. ועיין שו"ע רלה, ב דאסור להתחיל לאכול חצי שעה קודם צאת הכוכבים משום חיוב קריאת שמע, ולפי דברינו מסתבר שבערב תשעה באב מותר, דאין חשש שמא ימשך. ואפשר שגם אדם שהותר לו לאכול בתשעה באב רק כדי צורכו (עיין פסקי תשובות סימן תקנד אות ט) אינו שייך באיסור אכילה קודם קיום מצוה, דאין בו חשש שמא ימשך, אך עיין להלן (הערה 40) שמדברי המ"ב בספרו נדחי ישראל משמע שלא כסברא זו.

הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – מש"כ הוא נכון מאוד.

דומה הדבר לחולה היכול להתרפאות בשתי דרכים: על ידי סיכת תרופה על עורו, או ע"י אכילה ושתייה. אפשר שגם הפר"ח יודה שבמקרה זה אין לאכול לרפואה קודם התפילה. רק אכילה שהרפואה תלויה בה אינה נחשבת כאכילת גאווה, אך אכילה כזו שהרפואה יכולה להיות מושגת בלעדיה, אפשר שנחשבת כאכילת גאווה והיא אסורה.

נמצאנו למדים שנכון הוא שלדעת הגרש"ז אכילה לרפואה מותרת רק כשהרפואה אינה יכולה להיות מושגת בלא האכילה. אכן, אין זה חיוני שהאכילה תהיה נצרכת דוקא **קודם התפילה**, אך הכרחי הוא שהאכילה תהיה נצרכת, ובלעדיה לא ניתן להשיג הרפואה.

ב. אכילת מיני מזונות כשדי בפירות

לכאורה היה נראה שגם לדעת הגרש"ז, כשיש צורך לאכול לרפואה קודם התפילה ויש שני סוגי אוכלים: פירות ומיני מזונות, ודי באותה כמות מכל אחד מהם, מותר לאכול כל אחד מהסוגים ואין צורך להעדיף הפירות על פני מיני המזונות, דאין באכילת מזונות שום תוספת איסור יתר על אכילת פירות.

אמנם מדברי הגרש"ז לא משמע כן. השולחן ערוך כתב שאף שאסור לשתות מים קודם הקידוש "מיהו לשתות מים בבקר קודם התפילה מותר, מפני שעדיין לא חל עליו חובת קידוש" (רפ"ט, א). כתב על כך הבאור הלכה (שם ד"ה חובת): "ומי שהותר לו לאכול ולשתות קודם התפילה, כגון שהוא לרפואה פשוט דצריך לקדש מתחלה". מדברי הבאור הלכה יש ללמוד שהסיבה שחובת קידוש לא חלה קודם התפילה היא משום שאסור לאכול באותה שעה, משום כך כאשר מותר לאכול קודם התפילה – כגון לצורך רפואה – חלה מיד חובת קידוש, ואין לאכול בלא לקדש קודם לכן.

הסיבה לכך שחובת קידוש תלויה באפשרות לאכול, היא משום שאין קידוש אלא במקום סעודה (שו"ע הגר"ז פ"ט, ה, כ"ה החיים פ"ט, טו). משום כך כשמותר לאכול קודם התפילה דבר הנחשב כסעודה, חלה חובת קידוש ואין לאכול בלא לקדש קודם לכן. אך כשמותר רק לשתות מים לפני התפילה אין צורך לקדש קודם לכן, דחובת קידוש עדיין לא חלה, מאחר ואסור לאכול באותה שעה.

על פי זה נראה שגם חולה שדי לו בפירות, אינו רשאי לאוכלם קודם התפילה בלא לקדש קודם לכן. שהרי רשאי הוא לאכול מיני מזונות אם ירצה. כשישנה אפשרות לאכול קודם התפילה מיני מזונות – דבר הנחשב כסעודה לענין קידוש – חלה מיד חובת קידוש, וכשחלה חובת קידוש, אין לאכול שום דבר קודם לכן. גדולה מזו כתב הגרש"ז (נשמת אברהם ח"א סימן פ"ט אות ג):

"חולה שמותר לאכול סעודה לפני התפילה אסור גם **בשתיית מים** ללא קידוש".

דמאחר וחלה חובת קידוש, הדר דינא שאין לשתות מים קודם הקידוש¹⁰.

דא עקא, בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק נב סעיף יב) כתב בשם

הגרש"ז:

"חולה שצריך לאכול **דברי מאפה מחמשת מיני דגן** בשבת בבוקר קודם שיתפלל, **יקדש** לפני שיאכל. ואם אינו צריך לאכול דברי מאפה כי אם **פירות, לא יקדש**, ויאכל לפי צרכו".

וכתב שם בהערה הטעם:

"שמעתי מהגרש"ז אוירבך (שליט"א) [זצ"ל], דמסתבר דבאכילת פירות לא חשיב כזמן סעודה, עכ"ל"¹¹.

מדברי הגרש"ז יש ללמוד שכשיש צורך לאכול לרפואה קודם התפילה ויש שני סוגי אוכלים: פירות ומיני מזונות, אין לאכול מיני מזונות. אילו היה מותר לאכול מיני מזונות מיד היתה חלה חובת קידוש, וגם פירות אסור היה לאכול בלא לקדש קודם לכן (שהרי כשחלה חובת קידוש אפילו מים אסור לשתות בלא לקדש קודם לכן כנ"ל). מכך שמותר לאכול פירות בלא לקדש קודם לכן, מוכח שלא חלה חובת קידוש¹². זאת משום שכשניתן להסתפק במיני פירות אין לאכול מיני מזונות קודם התפילה, וכשאינן לאכול מיני מזונות לא חלה חובת קידוש, דאין קידוש אלא במקום סעודה.

נראה שטעם הדבר הוא משום שלדעת הגרש"ז ניתן לאכול לרפואה קודם התפילה רק כשיעור הנדרש לא רק מבחינת כמות המזון, אלא גם מבחינת **חשיבותו**. מאחר ובכמה דינים אכילת מיני מזונות חשיבא טפי מאכילת פירות, יש בהעדפת המזונות על פני הפירות גאוה והיא אסורה¹³. משום כך כשדי באכילת פירות לרפואה, אין לאכול מיני מזונות לרפואה קודם התפילה¹⁴.

אכן יש לעיין: לדעת הגרש"ז שיש להקפיד לאכול סוג מאכל בעל **חשיבות** פחותה האם יש גם צורך להדר אחר מאכל בעל הנאה פחותה.

10 נראה שגם אם אין בדעתו לאכול קודם התפילה, חלה עליו חובת קידוש מאחר **ורשאי** לאכול.

11 כן הוא גם **בשמירת שבת כהלכתה** ח"א (פרק מ הערה צג), **בהליכות שלמה** (פרק ב דבר הלכה אות ד), ובספר **שיח הלכה** (סימן פט אות כג).

12 עיין **אגרות משה** או"ח (ח"ב סימן כו), ולפי דברינו משמע לכאורה שלענין אכילה לרפואה לפני התפילה יש להעדיף דייסה על פני פת כיסנין.

13 הערת ת"ח אחד שליט"א: לענ"ד היה נראה לבאר דבר זה באופן קצת אחר, לא מצד חשיבות המין שאוכלו היינו המזונות, אלא שיש באכילתם שם **סעודה**, ומסתבר שמי שיש לו צורך רק באכילה כגון פירות אינו מותר לעשות סעודה לפני התפילה, שזו אכילה חשובה יותר, אכילה גמורה שיש בה גאוה. וממילא נפשט הספק להלן לגבי תוספת הנאה, שלא שמענו מעולם שהגאוה היא מההנאה, רק מדברים שמגדירים את האכילה כחשובה יותר.

14 הערת הרה"ג **אליעזר שטרנפלד שליט"א** – מש"כ הוא נכון מאד.

למשל: כשיש צורך לאכול לרפואה האם יש להעדיף חלה רגילה על פני חלה מתוקה דכל תוספת הנאה שאינה נצרכת לרפואה אסורה משום שיש בהעדפתה גאווה, או שרשאי לאכול החלה המתוקה¹⁵.

אמנם כשישנו צורך לשתות לרפואה קודם התפילה, ויש שני סוגי משקים: מים ומיץ¹⁶, ומצד הרפואה די במים, מסתבר שצריך לשתות המים שאין בהם גאווה ושתייתם מותרת גם שלא לרפואה, ואין לשתות המיץ שהינו חשוב יותר ויש בשתייתו גאווה¹⁷.

ג. החיוב להתפלל ביחידות בכדי להמנע מלאכול קודם התפילה

הנהגה, הבאור הלכה (פט, ג ד"ה וכן אוכלין) כתב:

"כתבו האחרונים דאיש חלש, שאינו יכול להעמיד על נפשו עד עת שגומרים הציבור תפילתם בבית הכנסת, טוב יותר להתיר לו שיתפלל לעצמו בביתו בבוקר ויאכל מעט, ואח"כ ילך לבית הכנסת לשמוע קדיש וברכו ושאר דברי קדושה, משיאכל קודם התפילה וילך לבית הכנסת להתפלל עם הציבור (בה"ט בשם לקט הקמח, והו"א פשוט מברכות כח, ב בגמר א חלש ליב אי וכו', ע"ש)"¹⁸.

15 הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – אינני יודע וצ"ע.

16 היינו סוג מיץ האסור בשתייה קודם התפילה – עיין כף החיים (פט, ו לס"ק לג).

17 בכך שניתן להימנע משתיית המיץ (שביסודה זוהי שתיית גאווה) ע"י העדפת המים, לא די בכדי לאסור שתיית המיץ. כשם שניתן היה להימנע מלאכול לרפואה קודם התפילה ע"י דחיית האכילה לאחר התפילה, אך אין צורך לעשות כן משום שאכילה הנצרכת לרפואה הנה אכילת התר ואין צורך להשתדל להמנע ממנה כמבואר בפר"ח, כך גם על אף שניתן היה להימנע משתיית המיץ ע"י שתיית המים, אפשר שאין צורך לעשות כן, מאחר ושתיית מיץ לרפואה הנה שתיית התר. השיקול המכריע לאסור בכגון דא הוא שמיץ הינו חשוב ממים (כן מוכח מכך ששתיית מים מותרת קודם התפילה ושתיית מיץ אסורה), וכשם שיש להעדיף אכילת פירות על פני מיני מזונות משום שמיני מזונות חשובים יותר, כך גם יש להעדיף שתיית מים על פני מיץ, ועיין להלן.

הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – מש"כ הוא נכון מאוד.

18 בשמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק נב הערה מח) כתב: "ויל"ע מה עדיף, לצאת יד"ח הרמב"ם ע"י אמירת תפילה קצרה, שבת, בקשה והודאה, ואמירת ברכת התורה ופרשה ראשונה של ק"ש ולאכול, ואח"כ להתפלל תפילה בציבור, או דילמא יתפלל כל תפילת שחרית ביחידות ויאכל, ואח"כ ילך לבית הכנסת לשמוע קדיש וקדושה וכו'". לא ידעתי מה ראה הש"כ להסתפק בזה, אחר שדין זה מבואר להדיא בבאר היטב ובבאור הלכה שבכגון דא "טוב יותר להתיר לו שיתפלל לעצמו בביתו בבוקר ויאכל מעט, ואח"כ ילך לבית הכנסת לשמוע קדיש וברכו ושאר דברי קדושה, משיאכל קודם התפילה וילך לבית הכנסת להתפלל עם הציבור" (והש"כ עצמו הביא דין זה באותו סעיף). ונראה שהבאר היטב והבאור הלכה לא כתבו כהצעת הש"כ משום שגם אם יאמר בקשה כל שהיא וכו' לא יועיל בזה, היות ואיסור אכילה קודם התפילה הוא עד שיתפלל תפילת שמונה עשרה, כמבואר ברמב"ם (הלכות תפילה ו, ד) בשו"ע (פט, ג) ברמ"א (שם) בשו"ע הגר"ז (פט, ה) ובבאור הלכה (שם ד"ה ולא. אך עיין כף החיים רפו ס"ק ל). ואיסור זה לא הותר לצורך תפילה במנין. בזה מיושבת גם קושייתו (פרק נב הערה לו) "למה לא יתפלל [האוכל לרפואה] קודם אכילתו תפילה קצרה – שבת, שאלת צרכיו והודאה – לצאת ידי תפילה לדעת הרמב"ם, ולא יעבור על לא תאכלו על הדם". מאחר ואיסור אכילה קודם התפילה הוא קודם שיתפלל תפילת שמונה עשרה, אין תועלת באמירת בקשה כל שהיא, דגם לאחר אמירת בקשה כל שהיא האיסור קיים באותה מידה.

דברי הבאור הלכה צריכים לכאורה עיון: הבאור הלכה פסק כפר"ח: "דאוכלין ומשקין לרפואה מותר, אפילו אם יכול לאכלם לאחר התפילה, כיון שהוא מכיון לרפואה" (באה"ל שם).

אם מותר לכתחילה להקדים בכוונה אכילה לרפואה לתפילה בלא שום צורך, על אחת כמה וכמה שמותר להקדים אכילה לרפואה לתפילה, כדי שלא להפסיד תפילה עם הציבור. מדוע אם כן האוכל מחמת חולשתו, צריך להתפלל ביחיד כדי להמנע מלאכול לרפואה קודם התפילה¹⁹.

חילוק בין ההיתר לרעב להיתר לרפואה

נראה שזה אינו קשה כלל. שני התרים שונים ישנם לאכול קודם התפילה: היתר לרפואה, והיתר לרעב וצמא²⁰. ההיתר לרפואה אינו משום צורך התפילה אלא משום שאין באכילה זו גאווה, "דכיון דלרפואה הוא דאכיל ושתי ליכא משום גאווה" (מהר"י אבוהב). לעומת זאת ברעב וצמא האכילה כשלעצמה הנה אכילת גאווה – שאוכל כדי להשיב רעבונו. רק העובדה שאכילה זו נצרכת לתפילה מפקיעה מאכילה זו את האיסור, ומחשיבה אותה כאכילה שאין בה גאווה²¹. משום כך אכילה לרפואה מותרת קודם התפילה גם כשאינה מועילה לתפילה, וגם כשיכולה להדחות לאחר התפילה. אכילת רעב לעומת זאת מותרת רק כאשר ישנו הכרח לאכול קודם התפילה, שאם לא יאכל לא יוכל להתפלל בכוונה כראוי, אך כשניתן להתפלל בכוונה כראוי בלא לאכול קודם התפילה, אין לאכול קודם התפילה²². משום כך אכילת "איש חלש, שאינו יכול להעמיד על נפשו עד עת שגומרים הציבור תפילתם בבית הכנסת" שהנה אכילת רעב, שמטרתה להשיב רעבונו ולחזקו שיוכל להתפלל, אסורה, מאחר ואף בלא האכילה יכול להתפלל (ביחיד) ולכווין דעתו כראוי^{23,24}.

19 כבר הקשה כן בספר **משנה הלכה** (פט, ה), ותריך: "אפשר רבזה מיירי בגוונא דעכשיו אינו רעב אלא חושש שירעב באמצע התפילה, ולכן עכשיו מקרי אכילה של גאווה". ודוחק, דכל כי האי הוה ליה לבאור הלכה לפרושי, ואין דרכו של הבאור הלכה לסתום אלא לפרש. כמו כן מלשון הבאור הלכה "דאיש חלש שאינו יכול להעמיד על נפשו עד עת שגומרים הציבור תפילתם", משמע שמדובר בידיעה ברורה, ולא בחשש בעלמא. גם מהגמרא בברכות כח, ב ממנה הביא **הבאור הלכה** ראייה לדבריו משמע שמדובר בידיעה ברורה ולא בחשש בעלמא, ובודאי שאילו לדעת הבאור הלכה היה מדובר בגמרא דוקא בחשש רעבון, הוא לא היה כותב בסמתא "והוא פשוט מברכות כח, ב" כשאין בסוגיא כל רמז לכך.

20 אכן השו"ע הביא את שני ההתרים הללו בשני סעיפים שונים. ההיתר לרפואה הובא בסעיף ג ("וכן אוכלין ומשקין לרפואה מותר"), וההיתר לרעב וצמא הובא בסעיף ד ("הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים, אם יש בו יכולת לכוון דעתו יתפלל, ואם לאו אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה").

21 כן מבואר בפמ"ג (א"א פט, יג), בחידושי מהר"י אבוהב על הטור (סימן פט), ובספר בני

ציון לגאון ר' בן ציון ליכטמן זצ"ל (סימן פט אות ד).

22 הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – מש"כ הוא נכון מאוד.

23 שוב ראיתי שכבר עמד על כך הרב חיים הכהן רפפורט שליט"א, בקובץ תורני אור ישראל

(י"ל ע"י מכון אורי ישראל, מוסיף גליונות לא-לב).

אכן, מצד הסברה היה מקום לומר שכל אכילה לצורך התפילה אינה אכילת גאווה, ובכלל זה אכילה שתכליתה לאפשר תפילה עם הציבור. אך בגמרא מבואר שלא התירו לאכול קודם התפילה בכדי שניתן יהיה להתפלל עם הציבור, אלא רק לצורך כוונה בתפילה שזהו דבר עיקרי בתפילה (עייין ברכות ל, ב ושו"ע ק א, א) "והוא פשוט מברכות כח, ב בגמרא חלש ליבאי" (לשון הבאה"ל).

עכ"פ נראה שהחיוב להתפלל ביחיד ולא לאכול קודם התפילה הוא רק כשמדובר באכילת רעב, אך כשאוכל לרפואה רשאי לאכול קודם התפילה, ולא יפסיד תפילה עם הציבור בכדי להמנע מלאכול לרפואה קודם התפילה.²⁵

24 ר"ק צ"ע מדוע **הבאר היטב** ו**הבאור הלכה** הביאו דין זה בסעיף ג העוסק באכילה לרפואה, ולא בסעיף ד העוסק ברעב וצמא. אמנם בספר **לקט הקמח** – שהוא המקור לדברי הבאר היטב – שתי ההלכות המופיעות בבאר היטב מופיעות בסמיכות זו לזו. בתחילה מובאת ההלכה (המופיעה בתחילת דברי הבאר היטב) בשם **שו"ת הרדב"ז** ששתיית מים עם סוכר מותרת רק לצורך רפואה. ולאחר מכן מובאת ההלכה בדבר איש זקן וחלש. אפשר שלאחר שהעתיק הבאר היטב מלקט הקמח את ההלכה הראשונה בדבר שתיית מים עם סוכר לחולה, השייכת לסעיף ג, הוסיף להעתיק גם ההלכה הבאה בענין איש חלש, ולא חש לכך שהלכה זו שייכת לסעיף הבא, והבאור הלכה נגרו אחריו.

יש להעיר שאפשר שחילוק זה בין אכילת רעב לאכילה לרפואה, מבואר כבר בדברי בעל **לקט הקמח**. אלו דבריו במלואם (הלכות הנהגת האדם בבוקר): "[א] במקום צורך רפואה דוקא מותר לשותות מים וסוקאר קודם שיתפלל. [ב] ולאיש זקן וחלש שאינו יכול לעמוד על נפשו עד שת יציאת הציבור מבית הכנסת, בפרט בשבתות ויו"ט שלפנימם מתעכבין עד חצות, יותר טוב להתיר לו שיתפלל בנחת תוך ביתו, ויקדש ויאכל מידי בצפרא, ואח"כ ילך לבית הכנסת ויכוין לבו עם הציבור בתפילת שחרית, ויתפלל אח"כ עמהם מוספין של יום, ולא שישתה הקאו"י או הגיקולאט"י בלא קבלת עול מלכות שמים תחלה, כי ודאי על זה נאמר ואתי השלכת אחרי גאיך. [ג] **אכן עפ"י האופן האמור מאחר שהוא צריך לו אין כאן חשש איסור**. רדב"ז רלח".

דברי בעל **לקט הקמח** לכאורה אינם מובנים. בתחלה הוא כותב שאיש זקן וחלש יתפלל בביתו ולא יאכל קודם התפילה, ובסוף הוא מסיים "אכן עפ"י האופן האמור מאחר שהוא צריך לך כאן חשש איסור" – הפך תחילת דבריו. אם כוונתו כשמתפלל בנחת בתוך ביתו, ולאחר מכן מקדש ואוכל (שזהו "עפ"י האופן האמור") אין כאן חשש איסור, מאחר שהוא צריך לו", זה פשוט שהרי אינו אוכל קודם התפילה. אפשר שהכוונה ב"אופן האמור" היא להתיר לרפואה המופיע בתחילת דברי בעל לקט הקמח. רצונו לומר: הדברים בענין איש זקן וחולה אמורים כשאוכל לחזק את עצמו, שאין זו אכילה לרפואה אלא אכילת רעבון. בכגון דא, ההתר הוא רק משום צורך התפילה, ויתפלל ביחיד ולא יאכל קודם התפילה בכדי להתפלל עם הציבור. אך כשהאכילה היא "עפ"י האופן האמור" – היינו לצורך רפואה, רשאי לאכול קודם התפילה גם כשיכול להתפלל קודם לכן ביחידות "מאחר והוא צריך לו אין כאן חשש איסור", ולא יפסיד תפילה עם הציבור.

מיהו אפשר ש"האופן האמור" היינו שמתפלל בנחת בתוך ביתו, ולאחר מכן מקדש ואוכל, ואין חשש איסור בכך שמתפלל שחרית בתוך ביתו שלא עם הציבור. אך לפי זה קצת קשה מדוע ציין בעל לקט הקמח את תשובת הרדב"ז כמקור לדין זה. **בתשובת הרדב"ז** ("ח"ד תשובה אלף שט [רלח]) נאמר: "שאלה נאלת אם מותר לשותות מים וצוק"ר קודם שיתפלל. דע שאם אינו חולה אסור ואין לך גאווה גדולה מזו, אבל אם שותה אותו לרפואה אין כאן גאווה ומותר". אין בדברי הרדב"ז שום התייחסות לדין השני המופיע בלקט הקמח בענין איש זקן וחלש וכיוצא באלו דברים הראשון המופיע בלקט הקמח בענין שתיית מים וסוכר קודם התפילה, והיה ראוי לציין את דברי הרדב"ז אחר הדין הראשון ולא אחר הדין השני שאינו נוגע כלל לדברי הרדב"ז. אך אם כוונת בעל לקט הקמח בסוף דבריו לציין שבמקרה והאכילה היא לצורך רפואה היא מותרת, מובן מדוע הביא את הרדב"ז כמקור להלכה זו, שגם חלק מהלכה זו מקורה בדברי הרדב"ז שהתיר שתיית מים וסוכר קודם התפילה לצורך רפואה.

25 זהו שלא דבריו **הלב אברהם** ("ח"א פרק ב סעיף יג) וה**אשי ישראל** (פרק יג סעיף כז).

ד. נפק"מ נוספת בין ההתר לרעב להתר לרפואה

אפשר שיש נפק"מ נוספת בין ההתר לרפואה, להתר לרעב וצמא. נראה שאין איסור ליתן אוכלין לרפואה קודם התפילה, גם למי שאין בדעתו להתפלל רח"ל, מאחר ואין באכילה זו כל איסור (רק צריך להקפיד שיברך קודם לכן). אך אין ליתן לרעב וצמא שאין בדעתו להתפלל, לאכול קודם התפילה, אף שרעב באופן כזה שאילו היה מתפלל לא היה יכול לכווין דעתו. דכשאין בדעת הרעב להתפלל לאחר שיאכל, אכילתו אינה לצורך התפילה וממילא היא אסורה²⁶. כמו כן נראה שההתר לרעב ולצמא לאכול קודם התפילה הוא רק כשאומד בדעתו שהאכילה תועיל לו לכווין בתפילה, אך אם יודע, שגם אם יאכל לא יכוין יותר בתפילה, אין לו לאכול קודם התפילה.

ה. חיוב קריאת שמע לפני אכילה לרפואה

והנה, הבאור הלכה (פט, ג ד"ה ולא לאכול) כתב:

"עייני במ"ב במש"כ יוהעובר על זה אמרו חז"ל [א] שעליו אמר הכתוב ואותי השלכת אחר גוך, אמר הקב"ה לאחר שאכל ושתה ונתגאה קבל עליו מלכות שמים, [ב] וגם הסמיכו דבריהם על הפסוק לא תאכלו על הדם, ונ"מ בזה הטעם השני [דל את אכלו על הדם] לאסור אפילו אחר שקבל עליו מלכות שמים בק"ש, כל זמן שלא התפלל תפילת שמונה עשרה. על כן נ"ל דאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה, יקרא עכ"פ ק"ש קודם לכווין"²⁷.

ודבריו קשים. הבאור הלכה פסק כפר"ח שמוותר לאכול ולשתות לרפואה קודם התפילה "אעפ"י שאינו מעלה ומוריד לשתותו קודם תפילה, ויכול לשתותו אחר תפילה, דהא לית ביה גאוה". מבואר שלא רק שאין צורך להשתדל להקדים התפילה לאכילה, אלא מותר אפילו להקדים בכוונה את האכילה לתפילה, אפילו כשאין כל צורך רפואי בכך. מדוע אם כן הצריך הבאור הלכה לדחות האכילה לרפואה לאחר קריאת שמע, הפך דברי הפר"ח

²⁶ מיהו בשו"ת ציצן אליעזר (חלק יא סימן לד אות ז) כתב שהאיסור לאכול קודם התפילה לא נאמר כלפי "הני רשיעי שאינם מתפללים כלל". [מי שלא אמר להתפלל (בין בהיתר ובין בלא היתר) אכילתו איננה "קודם" התפילה שהרי אין כאן תפילה. – העורך].

²⁷ כן גם נהג מרן הרב קוק זצ"ל (סידור עולת ראייה ח"א עמוד קפו קודם מזמור שיר חנוכת הבית לדוד), "כשהיה טועם כוס תה מהול בחלב לפני התפילה היה אומר (אחרי ברכות התורה, ברכות השחר, וקריאת שמע קטנה, וכמדומה שגם ארון עולם) מקודם מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, ואמר בשם אביו (הרש"ז ז"ל שג"כ נהג כך) שבפסוק מה בצע ברמי וגו' שיש בו, יוצאים בשעת הדחק בשיעור המועט של תפילה על הדם קודם האכילה, משום לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם". אך אפשר שנהג כן ממידת חסידות או משום שחשש לדעות שגם שתיה לרפואה אסורה (עייני ב"י סימן פט).

שהוא עצמו פסק כמותם. ולא זו בלבד, גם הזיקק לומר קריאת שמע באופן מיוחד עבור זה.²⁸

28 כבר הקשה כן בספר **שיח הלכה** (סימן פט אות כא): "לכאורה יש להעיר דמאתר דכל אוכלין ומשקין שעושה לרפואה אין בזה גאווה, א"כ אמאי לא יוכל לאוכלין לכתחילה אף לפני ק"ש הרי אין כאן כלל האיסור של אותי השלכת וכו' דאין בזה כלל גאווה. ובפרט לפי"ד הבה"ל דכתב דאף אם יכול לאוכלם לאחר התפילה ג"כ שרי לאוכלם לכתחילה אף לפני התפילה כיון דמכוין לרפואה, בודאי צ"ב אמאי בעינן שיקרא קודם ק"ש".

וכתב שם בהערה בשם הגר"י ולזניק שליט"א: "בענין הקושיא הלא אוכל לרפואה אין בכלל איסור, הנה הדבר פשוט, והוא **דתרופה** אינה בכלל ואותי השלכת וכו', משא"כ כאן שאוכל **מאכל ומשקה** שיש בזה משום ואותי השלכת, אלא שהוא נצרך להם שלא יזוק בשהיה לפניו, בזה ודאי שפיר כתב הבה"ל, **עכ"ד**. (כן משמע קצת גם מהשמירת שבת **הלכתה**, שבפס"ק סעיף מה כתב שיש לקרא ק"ש קודם אכילה לרפואה, ושם בהערה צד כתב שתורפותו ראוי לבלוע קודם התפילה אף אם יכול לבלוע אחר התפילה).

אך תרוצו קשה. דברי מהר"י אבוהב "דכיון דלרפואה הוא **דאכיל ושתי** ליכא משום גאווה" אמורים ביחס לאוכלין ומשקין ולא ביחס לתרופה. כך מבואר בציטוט הנ"ל וכן גם מבואר בתחילת דברי מהר"י אבוהב, ז"ל: "מותר **לאכול ולשתות אוכלין ומשקין** לרפואה קודם שיתפיל". כן מבואר גם במג"א (ס"ק יב) "משמע אפילו אוכל ושותה **דבר ששיין בו גאווה**, כיון שאינו עושה משום גאווה אלא לרפואה אע"פ שאינו חולה שרי, וכן משמע בבי"ש בשם מהר"י אבוהב". כתב על כך מחצית השקל "וכן משמע בבי"ש בשם מהר"י אבוהב – שכתב בשם מהר"י אבוהב 'מותר לאכול ולשתות אוכלין ומשקין לרפואה קודם שיתפיל'. דשני חיבות אוכלין ומשקין וכתב מהר"י אבוהב מותרים, אלא **אוכל ומשקין** **בהו גאווה**, **שהם טובים לאכילה ושתייה**, אלא שהוא אוכלם לרפואה אפילו הכי שרי". גם בשו"ע הגר"ז (פט, ה) כתב "ואפילו כל מיני אוכלין וכל מיני משקין ששיין בהם גאווה מותר לאכלם ולשתותם לצורך רפואה, שאין ברפואה משום גאווה". וכן העתיק לדינא המ"ב (פט, כד) "וכן אוכלים ומשקין לרפואה מותר – **אפילו אוכלין ומשקין** מיירי **באוכלים ומשקין** שאינו עושה משום גאווה אלא לרפואה אע"פ שאינו חולה גמור שרי, וכ"ש שמותר לשתות קודם התפילה הרקות ושקויים לרפואה". גם דברי מהר"ש ענגיל הנזכרים לעיל "דאכילה לרפואה אינה בגדר איסור כלל רק התר גמור" אמורים ביחס לאוכלין ולא ביחס לתרופה. גדולה מזו: דברי הפרי"ח עצמם נסובים על דברי השו"ע, והשו"ע מיירי **באוכלים ומשקין** – ולא בתרופה, כמבואר להדיא בלשונו "וכן **אוכלים ומשקין** לרפואה מותר" (עיי' גם מחצית השקל על מג"א פט, יב). כן מבואר גם בערוך השולחן (פט, כד) "ואפילו **מיני אכילה ושתייה גמורים** מותר, דכיון שעושה זה לרפואה אין בזה משום גאווה ואפילו יכול לעשותה אחר התפילה מותר". וכן משמע מהבאור הלכה (ד"ה וכן אוכלין).

הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – הנה כתב מו"ר שליט"א [הגר"י ולזניק שליט"א – מ.ב.] (עם מו"ר שליט"א כהיום א"א לדבר איתו בענינים עמוקים אלו – כו"ש שליט"א לתמוה, ולכאורה בצדק דמוכח בלישנא דהראשונים ובאחרונים מ"א מחצה"ש ובבה"ל וכו') דאף אוכלים ומשקים טובים ג"כ מותר כיון שמתכוין לרפואה. אך לאחר העיון נראה ביאור דברי מו"ר שליט"א דגם באוכלים ומשקים שאינם תרופה איכא ב' אופנים.

אופן א – מאכל שאינו תרופה כלל ואף "מאכל גמור" (וכמובן שמברך עליו), אבל כל אכילת מאכל זה הוא רק משום שהוא חולה וצריך זאת לרפואתו, וכשהוא בריא לא אוכל מאכל זה. וכגון חולה הנצרך לרפואתו לאכול כל בוקר מאכל גריסים מעורב עם דברים אחרים וכו', מאכל שהוא מאכל גמור וטעים, אבל לולא מחלתו לא היה אוכל זאת, ורק משום תרופת הרפואה צריך לאוכלו – בזה כתבו הפרי"ח והפמ"ג דאף אם יכול לאכול לאחר התפילה מותר לאכול לפני התפילה, כיון שאין בזה גאווה כלל.

אופן ב – אוכל ארוחת בוקר וגילה, כפי שרגיל לאכול יום יום אף כשבריא גמור, רק משום חולשתו וכו' חייב לאכול בשעה מסוימת ואסור לו לאחר אכילתו.

אכילה כזו [אופן ב] אם יכול לאכול לאחר התפילה זה לא הותר לאכול לפני התפילה, ובאכילה זו כן יש 'גאווה' כיון דלא מקרי תרופה כלל. וזה אשר כתב הבה"ל "ע"כ נ"ל דאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה יקרא עכ"פ ק"ש קודם". מי שמוכרח "לאכול" – היינו אכילה גילה שרגיל לעולם לאכול, רק משום רפואה צריך להקדים לאכול לפני התפילה בזה יש גאווה, ואם לא מוכרח לאכול לפני התפילה, אסור לו לאכול, בזה כתב הבה"ל דיקרא ק"ש קודם כדי

זאת ועוד. הבאור הלכה כתב שהדרשה מ"ואותי השלכת אחרי גויך" אינה אוסרת אכילה לאחר ק"ש קודם התפילה, ולשם כך צריך את הדרשה מ"לא תאכלו על הדם"²⁹, וגם זה צ"ע. בגמרא מבואר שמהפסוק "ואותי השלכת" לומדים לאסור אכילה קודם התפילה, ולא רק קודם ק"ש. ז"ל הגמרא:

"כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל עליו הכתוב ואומר ואותי השלכת אחרי גויך"^{30,31}.

ועיין בטור (סימן פט) שלא הביא בכלל את הדרשה מ"לא תאכלו על הדם" רק את הדרשה מ"ואותי השלכת אחרי גויך", אף שבכל הסימן עוסק בדיני תפילה. כמו כן כתב שם:

"ואסור לו להתעסק בצרכיו עד שיתפלל ולא לאכול ולא לשתות, ואם עשה כן עליו הכתוב ואומר ואותי השלכת אחרי גויך".

משמע שהדרשה מ"ואותי השלכת" אוסרת גם לאכול קודם התפילה. גם במחזור ויטרי (סימן לג) כתב: "כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל וקורא ק"ש עליו הכתוב ואומר ואותי השלכת אחרי גויך". כעין זה כתב גם האורחות חיים (הלכות תפילה סימן טו):

"והר"ם כתב נמי שאסור לאכול ולשתות ולעשות שום מלאכה קודם ק"ש ותפילה ומביא רמב"ם דברכות דקאמר ואותי השלכת אחרי גויך, אחר שנתגאה זה היאך יקבל עול מלכות שמים".

לינצל עכ"פ מאיסור ד"ואותי השלכת", ולא דמי למש"כ השו"ע "אוכלין ומשקין לרפואה", שאף שזה אוכלין ומשקין גמורין אבל זה "לרפואה" ובלא רפואה לא היה אוכלם – כ"ג ברור בביאור דברי מו"ר שליט"א, ובוזה מתיישבים בס"ד דברי הבה"ל דלא יסתרו אהרדי. זו הדרך היחידה שמצאנו לבאר דברי הבה"ל. ואף שלכאורה אולי הו"ל לבה"ל לבאר יותר, מ"מ אין זה מוכרח שאין זה הביאור הנכון בבה"ל. עכ"ד. א"ה – לפי דברי הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א כאן, יש לתקן את מה שפסק בשמו בספר **אשי ישראל** (פרק יג סעיף כח), ע"ש. אך לענ"ד תירוץ זה קשה. אין בלשון הבאור הלכה כל רמז שבשני היבורים מדובר בסוג אכילה אחר, וכל כי האי הוה לי לפרושי, ביחוד שיש בזה נפק"מ לדינא, ואין ספק שאילו הבאור הלכה היה מחדש מדעתו שיש שני סוגי אכילה לרפואה, ויש ביניהם נפק"מ לדינא, הוא היה כותב כן בפרוש ומציין המקור לחילוק זה, ביחוד שאין דרכו של הבאור הלכה לסתום אלא לפרש. גם נראה דוחק ש"לאכול לרפואה" פרושו דוקא אכילה שדרכו לאכול גם כשבריא, והחולי מזיקין לאוכלה דוקא בשעה מסויימת, ו"אוכלין ומשקין לרפואה" פרושו דוקא אכילה שאוכל רק מחמת החולי. גם אם נמצא סיבה לפרש כן, קשה להניח שהבאור הלכה סמך על המעיין שיבין זאת מדעתו. ועיין בשו"ע שכתב "וכן אוכלין ומשקין לרפואה" אף שבדאי מתיר גם אכילה שדרכו לאכול כשבריא והחולי מזיקין לאוכלה דוקא בשעה מסויימת, ומשמע שגם אכילה זו כלולה בלשון "אוכלין ומשקין לרפואה".

כך משמע גם משו"ת **קרן לרוד** (סימן כא אות א).

לענין לשון הגמרא "לאחר שנתגאה זה **קבל עליו מלכות שמים**", ראה ברכות (יד, ב) שגם תפילה נחשבת כקבלת **מלכות שמים**: "הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא **מלכות שמים שלמה**" (כ"כ בספר **עיניים למשפט** ברכות י, ובשו"ת יביע אומר ח"ד סימן יא אות ד).

בשו"ת קרן לרוד (סימן כא) כתב "והא דנקט כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל, ולא נקט ואח"כ קורא ק"ש, משום דאורחא דמילתא דק"ש ותפילה בהדי הדדי ניהו, דאסור להפסיק ביניהם, אבל עיקר הקפידא משום קבלת עול מלכות שמים דהיינו ק"ש, ודוחק.

29

30

31

גם בספר המכתם נמצא כתוב:

"כל האוכל ושותה קודם **שיתפלל** עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך".

וכן הוא בעוד כמה ראשונים³², וכבר העיר בזה קצת בשו"ת יביע אומר (ח"ד סימן יא אות ד), וצ"ע³³.

32 עיין **ראבי"ה** (ח"א סימן לו), **אור זרוע** (ח"א הלכות תפילה סימן קח), **תשב"ץ קטן** (סימן רג), **אבודרהם** (הלכות ברכות השחר ד"ה ואסור לאכול) ו**פסקי הרי"ד** (ברכות י, ב). וע"ע **אשל אברהם** (בוטשאטש) פט, ה.

33 אמנם הסמ"ג (עשין יח) כתב: "הא דאמר ר' אליעזר כל האוכל ושותה ואחר כך **קורא ק"ש** עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך, פירש בה"ג **דאקריאת שמע** של שחרית קאי" (וכע"ז זה כתב גם בספר הבתים הלכות ק"ש שער שיש"י ס"ו), ומהו סעד לדברי **הבאור הלכה**. גם **הכלבו** כתב (ריש סימן י'): "כתב הר"ם נ"ע, אסור לאכול ולשתות בבוקר קודם **שיתפלל ק"ש** כדאייתא בפרק קמא דברכות ואותי השלכת אחרי גויך, אחר שנתגאה זה היאך יקבל עול מלכות שמים". אך מטבע הלשון 'שיתפלל ק"ש' אינו מצוי ואולי צ"ל: "שיתפלל ויקרא ק"ש" (אך עי"ן שתיק יא, א תוד"ה כגון רשב"י, בגליון הש"ס שם, ב"י סימן רלו סעיף א ד"ה ומ"ש רבינו בשם, ומעדני יו"ט ברכות פ"א סימן א אות ק).

הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – נראה דעדיף להשאיר לישנא קודם שיתפלל ק"ש ולא להוסיף שיתפלל, ובפרט דלישנא "שיתפלל ויקרא ק"ש" לא מובן הרי קודם קוראין ק"ש וא"כ צ"ל קודם שיקרא ק"ש ויתפלל (אמנם בלישנא דהמחזור ויטרר שהבאתה ג"כ נאמר "ואח"כ מתפלל וקורא ק"ש" וצ"ע) ועכ"פ אם מתקנים כמדומה שעדיף לתקן בלשונו ולומר, קודם שיקרא ק"ש, ונמצא שוב שיטתיה כהסמ"ג, וצ"ע. **עכ"ד**. ועי"ן **שו"ע הגר"ז** (ע, ה) ושם בקונטרס אחרון ס"ק ב) שהסתפק האם איסור אכילה קודם התפילה הנלמד מ'ואותי השלכת' כולל גם אכילה קודם ק"ש, ועי"ן גם בספר **עיניים למשפט** ברכות י, ב ד"ה הסמ"ג גרס (ובמקום הב"ח צ"ל ה"ב"ו, והיינו הבאור הלכה הנ"ל).

אף שאיני כדאי לפקפק בדברי הבאור הלכה, לא אוכל להמנע מלציין שמלבד הקשיים שהזכרו כבר לעיל, אלמלא דברי הבאור הלכה היה נראה שיש ללמוד מסתימת הפוסקים שאין צורך לקרא ק"ש קודם אכילה לרפואה. ההתר לאכול לרפואה הובא ע"י כמה וכמה פוסקים: **מהר"י אבהב** (ב"י סימן פט), **שו"ע** (פט, ג), **שו"ת הרדב"ז** (ח"ד תשובה אלף שט), לבוש (פט, ג), **לקט הקמח** (תחילת הלכות הנהגת אדם בבוקר), **שו"ע הגר"ז** (פט, ה), **חיי אדם** (כלל טו סעיף א) **חסד לאמהם** (פט, ו) ועוד. כל הפוסקים הללו הביאו דין זה שמותר לאכול לרפואה קודם התפילה, ואף אחד מהם לא ציין שיש לקרא ק"ש קודם לכן, הלא דבר הוא. רבים עוד יותר דנו באיסור זה; אילו היה צורך לקרא ק"ש לפני אכילה לרפואה, האם לא היה ראוי שהפוסקים יבארו שגם כשהותרה אכילה לרפואה, יש לקרא קודם לכן ק"ש (ביחוד שאיסור מיוחד לאכול קודם ק"ש מדין 'ואותי השלכת' לא הוזכר להדיא בגמרא). ביחוד מסתימת לשון השו"ע "וכן אוכלים ומשקין לרפואה מותר" משמע שאין צורך לקרא קריאת שמע קודם אכילה לרפואה. השו"ע לא הזכיר כלל שישנו איסור לאכול קודם ק"ש, רק כתב: "אסור לו להתעסק בצרכיו עד שיתפלל תפילת שמונה עשרה ולא לאכול ולא לשתות". (כנראה משום שהרגילות היא שקריאת שמע נאמרת קודם שמונה עשרה). לאחר מכן הביא השו"ע את ההתר לשתות מים ולאכול לרפואה: "אבל מים מותר לשתות קודם התפילה, וכן אוכלים ומשקין לרפואה מותר". אילו לדעת השו"ע היה צורך לקרא קודם לכן קריאת שמע, נדמה שהיה עליו לרמוז זאת, שהרי הלומד אינו מודע כלל לקיומו של איסור אכילה קודם ק"ש. גם מהשוואת התר אכילה לרפואה להתר שתיית מים ("אבל מים מותר לשתות קודם התפילה, וכן אוכלים ומשקין לרפואה מותר") משמע שדין אכילה לרפואה כדין שתיית מים, וכספ"ק שאין צורך לקרא ק"ש קודם שתיית מים גם אין צורך לקרא ק"ש קודם אכילה לרפואה. בניסוח לכן מדברי הפר"ח משמע שאין צורך לקרא ק"ש קודם אכילה לרפואה, ומותר אפילו להקדימה בכונה לפני ק"ש גם בלא כל צורך רפואי, וצ"ע.

הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – איסור אכילה לפני ק"ש מבואר להדיא בשו"ע סמן ע ס"ה, עי"ש, והתם מיירי השו"ע בהלכות ק"ש לענין ק"ש, והכא מיירי השו"ע לענין תפילה בהלכות תפילה, ובודאי ברור ופשוט דאין להעיר על הבה"ל דהו"ל להשו"ע לרמוז לכן, אחרי שמובא האיסור בהלכות ק"ש, ובא הבה"ל ומבאר היתרא דהשו"ע "וכן אוכלים ומשקין לרפואה" לא קאי לענין איסור דהשו"ע בסימן ע לענין ק"ש. וברור דאין בזה הערה על הבה"ל. [א"ת – כוננת דברי ש"השו"ע לא הזכיר כלל שישנו איסור לאכול קודם ק"ש, לא איסור אכילה

ו. באור שיטת הגרש"ז עפ"י הבאור הלכה

כפי שהערכנו, דברי הבאור הלכה לכאורה אינם עולים בקנה אחד עם דין הפר"ח, וצ"ע בזה. עכ"פ משמע מהבאור הלכה שכשהרפואה יכולה להיות מושגת בלא לאכול קודם התפילה, יש להמנע ממנה ולדחותה לאחר התפילה³⁴. השתא דאתינן להכי אפשר שהגרש"ז שהסתפק האם יש לאכול בפחות מכדי אכילת פרס נמשך אחר דברי הבאור הלכה. כשם שלדעת הבאור הלכה אכילה לרפואה קודם התפילה אסורה, כשניתן להמנע ממנה ע"י דחייתה לאחר התפילה, כך גם אכילה קודם התפילה אסורה כשניתן להמנע ממנה ע"י אכילת פחות מכזית או בפחות מכדי אכילת פרס³⁵. אכן, אין באכילה לרפואה קודם התפילה גאווה, אך זהו רק כשישנו הכרח לאכול קודם התפילה, אך כאשר הרפואה יכולה להיות מושגת בלא לאכול קודם התפילה, יש בהקדמת האכילה לתפילה גאווה³⁶.

אכן, כך משמע קצת ממה שכתב הגרש"ז (נשמת אברהם סימן פט אות א) שאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה "יתכן שנכון

קודם התפילה מדין גאווה הנלמד מ"ואותי השלכת אחרי גויך", ולא לאיסור הכללי שלא לאכול קודם קיום מצות מחשש שימשך. בכלל איסור זה גם: שתייה, אכילת פירות, אכילת פת פחות מכביצה, ולא מועיל לאיסור זה שומר, בשונה מהאיסור הכללי שלא לאכול קודם מצות מחשש שמא ימשך, שאינו כולל דברים אלו. האיסור המוזכר בסימן ע סעיף ה הוא מחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם מצוה מחשש שימשך ולא יעשה המצוה (ע"ש בב"י), אך לא הוזכר בשו"ע איסור אכילה קודם ק"ש מדין גאווה. ע"כ. וכן ברור הוא דאין להקשות על הבה"ל מלישנא דהשו"ע "וכן" דכאילו דמי דין "מים" לדין "ואכלין ומשקין לרפואה", דאף שחלוקין המה בדיניהם לענין לפני ק"ש, שוין הם בדיניהם לפני תפילה שזה האיסור המבואר כאן, וז"פ. עכ"ד.

עוד יש להעיר שדברי הבאור הלכה קשים מטעם נוסף דכתב "וגם הסמיכו דבריהם על הפסוק לא תאכלו על הדם, ונ"מ בזה הטעם השני [דלא תאכלו על הדם] לאסור אפילו אחר שקיבל עליו מלכות שמים בק"ש, כל זמן שלא התפלל תפילת שמונה עשרה. על כן נ"ל דאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה, יקרא עכ"פ ק"ש קודם לכן". וצ"ע שהרי דין זה עולה דוקא מהטעם הראשון ("ואותי השלכת אחרי גויך", שלא הוזכר להדיא בדברי הבאור הלכה) שהוא זה שאסור אכילה קודם ק"ש, ולא מהטעם השני שאסור אכילה קודם התפילה. ויש ליישב.

34 אף שהבאור הלכה כתב את דבריו בייחס לק"ש, זהו רק משום שהוא עוסק ב"מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה" שאינו יכול לדחות אכילתו לאחר התפילה, ועכ"פ יקרא קודם לכן פרשת שמע ישראל, שקריאתה אינה לוקחת משך זמן רב. אך עקרונות, הוא הדין לתפילה, ואם יכול לדחות האכילה אחר התפילה, צריך לעשות כן. ואדרבה, ההתיר לרפואה נלמד מהפסוק "ואותי השלכת אחרי גויך" שזהו לדעת הבאור הלכה המקור לאיסור אכילה קודם קריאת שמע, ולא מן הפסוק "לא תאכלו על הדם" ממנו לומדים לאסור אכילה גם קודם התפילה. אם בייחס שקריאת שמע כתב הבאור הלכה שאין להקדים לה אכילה לרפואה בלא הכרח, על אחת כמה וכמה שכן הוא גם בייחס לתפילה.

35 לפי זה יש לעיין לאידך גיסא: כשם שלדעת הבאור הלכה יש לקרא ק"ש קודם האכילה כדי להמנע מלאכול לרפואה קודם התפילה, כך גם לכאורה יש לאכול בפחות מכדי אכילת פרס, או סוג מאכל שיש בו פחות מכזית בכדי להמנע מלאכול לרפואה קודם התפילה, דמאי שנא. ואפשר שספק הגרש"ז הוא רק עד כמה צריך לטרוח עבור זה כמו שכתבנו לעיל (הערה 3), אך ע"ש בהערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א.

36 לפי זה אפשר שאין צריך לחילוק הנזכר לעיל (אות א) בין דין הפר"ח לספק הגרש"ז, שהגרש"ז נמשך אחר דברי הבאור הלכה.

לומר קודם לכן דבר בקשה כגון שמע ה' וחנני ה' היה עוזר לי³⁷. משמע שכשאינ הכרח יש להשתדל עד כמה שניתן שלא לאכול לרפואה בלא להתפלל – אפילו תפילה כל שהיא – קודם לכן.

ז. ישוב דברי הבאור הלכה

אמנם, כדי שדברי הבאור הלכה לא ישארו קשים, שבסמיכות כה רבה לדין הפר"ח כתב הלכה שסותרת את דברי הפר"ח (כמבואר לעיל אות ה), ניתן אולי להציע שנפלה ט"ס בדברי הבאור הלכה, והמשפט הראשון בד"ה 'וכן אוכלין ומשקין' ('עייין בפר"ח ופמ"ג דאפילו אם יכול לאכלם לאחר התפילה גם כן מותר כיון שהוא מכויז לרפואה') שייך לסוף הדיבור הקודם, וכך צ"ל³⁸: "על כן נ"ל דאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה, יקרא עכ"פ ק"ש קודם. אך עיין בפרי חדש ופרי מגדים דאפילו אם יכול לאכלם לאחר התפילה גם כן מותר כיון שהוא מכויז לרפואה". ור"ל שמדברי הפר"ח והפמ"ג משמע שלא כדבריו, שהרי כתבו שאפילו כשניתן לדחות האכילה לאחר קריאת שמע ותפילה אין צורך לעשות כן, ומותר להקדים האכילה לק"ש ולתפילה, כ"ש שכשאוכל לרפואה אין צורך להקדים ולקרא קריאת שמע במיוחד קודם לכן³⁹.

קצת סעד לזה מכך שהחפץ חיים הביא את ההתיר לאכול לרפואה הן בספרו מחנה ישראל (חלק הדינים פרק ב אות א) והן בספרו נדחי ישראל (פרק ח אות א), ובאף אחד מהמקומות לא כתב שיש לקרא קודם לכן קריאת שמע⁴⁰. כמו כן מיושב לפי זה מדוע על אף שהחפץ חיים הסיק בבאור הלכה "דאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה יקרא עכ"פ קריאת שמע קודם", במ"ב (ס"ק כב) בדבריו אודות מיני תרגימא כתב זה רק בלשון "טוב". ז"ל: "היוצא מדברינו דלאכול מעט מיני תרגימא בעת השתיה כדי שלא לשתות הטיי"א אלבא ריקנא, אין שום צד להקל בזה, אם לא מי שיש לו חלישות הלב והוא צריך זה לרפואה, ומכל מקום טוב שיאמר מתחילה

37 עיין לעיל (הערה 26) שכן גם נהג מרן הרב קוק זצ"ל, וע"ע בספר ועלהו לא יבול (ח"א עמוד עג).

38 כך הוא בנרפס: "...ונ"מ בזה הטעם השני לאסור אפילו אחר שקבל עליו מלכות שמים בק"ש כל זמן שלא התפלל תפילת י"ח, על כן נראה לי דאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה יקרא עכ"פ ק"ש קודם: [כאן מסתיים הדיבור ומתחיל דיבור חדש] וכן אוכלין ומשקין לרפואה. עיין בפר"ח ופמ"ג דאפילו אם יכול לאכלם לאחר התפילה גם כן מותר כיון שהוא מכויז לרפואה. כתב החיי אדם נ"ל דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב מותר וכו'".

39 הערת הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א – מוטב שיסאר קשה מאשר לתקן תיקונים בהה"ל, כן הוא דעתי. כן סברתי עוד לפני מש"כ לעיל [הערה 27] בביאור דברי הבה"ל, ובפרט כעת שכתבנו בס"ד ביאור דברי הבה"ל כפי שביאר מו"ר הגאון שליט"א אז בודאי דברי הבה"ל כפי שהם לפנינו במקומם עומדים.

40 אמנם הספר מחנה ישראל הודפס קודם המ"ב, אך הספר נדחי ישראל הודפס לאחר מכן. עיין מכתבי החפץ חיים (הוצאת ישיבת חפץ חיים מראדין, ירושלים תש"ן) עמוד יז (הדפסת מחנה ישראל), עמוד כו (הדפסת ח"א של המ"ב) ועמוד מט (הדפסת נדחי ישראל).

על כל פנים פרשת שמע ישראל". היות ולפי הפר"ח והפמ"ג אין חיוב לקרא קריאת שמע לפני אכילה לרפואה, ומעיקר הדין קי"ל כשיטתם, ורק הרוצה להחמיר "טוב שיאמר מתחילה פרשת שמע ישראל".

למען הדיוק יש להעיר שבספר נדחי ישראל הזכיר החפץ חיים שיש לקרוא ק"ש קודם אכילה משום חולשת הלב (וכן העירני הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א: לא הבנתי הרי בנדחי ישראל פ"ח ס"א כתב החפץ חיים דיקרא ק"ש, עכ"ד) אך זהו רק מחמת האיסור הכללי שאין לאכול קודם קיום מצוות, ולא מחמת האיסור הנלמד מ'ואותי השלכת'. ז"ל החפץ חיים שם (פרק ח סעיף א):

"אסור לאכול או לשתות משעלה עמוד השחר, והעובר על זה אמרו חז"ל שעליו אמר הכתוב ואותי השלכת אחרי גוך [וכו'], וגם סמכו חכמים דבריהם על הפסוק לא תאכלו על הדם [וכו']".

ודוקא כששותה בדרך גאווה ותאוה, אבל מים או טיי וקאווי, או אוכלין ומשקין לרפואה, וכל מה שהוא רק ליישב דעתו מותר. וכתב החיי אדם ונ"ל דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב מותר.

ודע דהחיי אדם מיירי במי שקיים כבר מצות ק"ש ותפילין, כגון שקרא ק"ש בתפילין ורק שלא התפלל עדיין, אבל אם לא קרא ק"ש או שלא הניח תפילין אסור אפילו אם חלש לבו, כיון שיש עליו חיובא דאורייתא, כדמוכח בחיי אדם עצמו כלל קמ"ח דין ט"ז ע"ש, אם לא שהוא חולה אין להחמיר בזה".

מבואר בדברי החפץ חיים שיש לקרא ק"ש קודם אכילה משום חולשת הלב, אך כאמור לעיל זהו רק מחמת האיסור הכללי שאין לאכול קודם קיום מצוות, ולא מחמת האיסור הנלמד מ'ואותי השלכת'. כן מוכח מכך שצריך גם להניח תפילין קודם האכילה, שזה ודאי אינו מדין 'ואותי השלכת', וכן מוכח מדברי החיי אדם (בכלל קמח דין טז) שהפנה אליהם החפץ חיים, העוסקים באיסור הכללי של אכילה קודם קיום מצות (וכ"כ בשיח הלכה סימן פט אות כ). נמצא שהחפץ חיים אכן הזכיר שיש לקרא ק"ש קודם אכילה משום חולשת הלב, מחמת הדין הכללי של איסור אכילה קודם קיום מצוות, אך לא הזכיר כלל שיש לקרא ק"ש קודם לכן גם משום 'ואותי השלכת'.

יש בדבר נפק"מ גדולה: אכילה יותר מכביצה קודם קריאת שמע והנחת תפילין לא הותרה משום חולשת הלב, אך טעימה הותרה (חיי אדם כלל קמח דין טז, נדחי ישראל אל סוף פרק ו, שיח הלכה סימן פט אות כ עמוד קמה ד"ה נמצא לנתב אר). לפי זה דברי החפץ חיים הנ"ל שיש לקרא ק"ש ולהניח תפילין קודם אכילה משום חולשת הלב אמורים רק ביחס לאכילה, אך לא ביחס לטעימה (שיח הלכה שם). אילו היה צורך לקרא ק"ש גם קודם טעימה מחמת האיסור הנלמד מ'ואותי השלכת' מדוע לא כתב החפץ חיים שגם

לפני טעימה, אף שאין צורך להניח תפילין, יש עכ"פ לקרא ק"ש כדי להנצל מהאיסור הנלמד מ'ואותי השלכת'? זאת ועוד: בסוף דבריו כתב החפץ חיים שגם לדעת החיי אדם יש לקרא ק"ש ולהניח תפילין קודם האכילה "אם לא שהוא חולה אין להחמיר בזה". מבואר שחולה רשאי לאכול, ואינו צריך לקרא ק"ש קודם לכן.

לא זו אף זו: המעיין היטב בדברי החפץ חיים יווכח שהחפץ חיים הביא את ההתר לאכול לרפואה, אך לא כתב כלל שיש לקרא קודם לכן קריאת שמע. הצורך לקרא קריאת שמע קודם האכילה נזכר רק ביחס לדברי החיי אדם, שהתיר לאכול קודם התפילה מפני **חולשת הלב**, אך לא ביחס לחולה (להלן בהערה יבואר החילוק ביניהם). כן מבואר להדיא בלשון החפץ חיים: בתחילה הביא החפץ חיים את ההתר לאכול לרפואה ("ודוקא כששותה בדרך גאווה, אבל מים, או אוכלין ומשקין לרפו אה, וכל מה שהוא רק ליישב דעתו מותר"), שמקורו בדברי השו"ע, ולא כתב כלל שיש לקרא קודם לכן קריאת שמע. לאחר מכן הביא את דברי החיי אדם, שמותר לאכול קודם התפילה גם משום חולשת הלב ("וכתב החיי אדם ונ"ל דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב מותר"), וכתב על כך "ודע דהחיי אדם מייירי במי שקיים כבר מצות ק"ש ותפילין". כך גם בהמשך אותו משפט כתב "אבל אם לא קרא ק"ש או שלא הניח תפילין אסור אפילו אם **חלש לבו**". משמע שההתר של החיי אדם נאמר רק במי שקיים כבר מצות ק"ש ותפילין, אך ההתרים שהוזכרו קודם לכן (מים, תה, קפה, אוכלין ומשקין לרפואה, ומה שהוא ליישב דעתו) נאמרו גם כשלא קרא ק"ש והניח תפילין קודם לכן (עייין אשי ישראל יג, כז שלא כתב שיש להניח תפילין קודם אכילה לרפו אה, ולא מצאתי שום פוסק שיכתוב שצריך להניח תפילין קודם אכילה לרפואה). כן מפורש גם בסוף אותה פסקה: "אבל אם לא קרא ק"ש או שלא הניח תפילין אסור אפילו אם **חלש לבו** [וכו'], **אם לא שהוא חולה אין להחמיר בזה**", מבואר שהצורך לקרא ק"ש ולהניח תפילין נאמר רק ביחס לדין החיי אדם אך לא ביחס לאכילה לרפואה, (וגם זה רק מחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם קיום מצוות ולא מדין 'ואותי השלכת', כמבואר לעיל)⁴¹.

41 אכן יש לעיין מדוע שונה ההתר של החיי אדם (אכילה מפני **חולשת הלב**), שביחס להתר זה כתב החפץ חיים שקודם שאוכל צריך לקרא ק"ש ולהניח תפילין (מחמת הדין הכללי שאין לאכול לפני קיום מצות), מהתר אכילה **לרפואה**, שביחס להתר זה לא הזכיר החפץ חיים שקודם שאוכל צריך לקרא ק"ש ולהניח תפילין. כדי לעמוד על שוני זה, יש להבין ראשית מה חידש החיי אדם בדבריו "דאפשר הצריך לאכול מפני **חולשת הלב** מותר". הרי ההתר לאכול לרפואה מבואר להדיא בשו"ע? גם צ"ע מדוע כתב זה רק בלשון אפשר, אחר שהתר זה מבואר כבר בשו"ע? במקום אחר (כלל קמח סעיף טז) מכנה החיי אדם את מי שחלש לבו אדם 'חלוש'. נראה שהחיי אדם מחדש שלא רק אכילה מחמת חולי נחשבת כאכילה שאין בה גאווה, אלא גם אכילה מחמת חולשה גדולה נחשבת כאכילה שאין בה גאווה, וגם היא מותרת קודם התפילה. כפי שעולה מדבריו לעיל, אכילה לפני תפילת שחרית אסורה משתי סיבות: מדין 'ואותי

גם בספר מחנה ישראל מבואר שאין צורך לקרא ק"ש קודם אכילה לרפואה. ז"ל החפץ חיים שם (חלק הדינים פרק ב הלכות א-ב): "אסור לאכול

השלכת' ומחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם קיום מצות. בכלל טז סעיף א מחדש החיי אדם שאכילה למי שחלש לבו מותרת מדין 'ואותי השלכת' ('ואוכלין ומשקין לרפואה, וכל מה שהוא רק ליישב דעתו מותר. ונ"ל דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב, מותר"). החפץ חיים מציין שאף שהאיסור מדין 'ואותי השלכת' הותר משום חולשת הלב, האיסור לאכול מחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם קיום מצות, לא הותר. באיסור זה דן החיי אדם בכלל קמח סעיף טז כביב מצות לולב. הוא מחדש משום חולשת הלב התירו חכמים טעימה קודם קיום מצות שכתבנו לעיל (הערה 7). ז"ל החיי אדם שם: "אסור לאכול קודם שיתלגג. והדרים על הישובים ומשלחין להם לולב, ימתינו עד חצות היום ולא יותר דאסור להתענות. ומי שחלש לבו ואין יכול להמתין כ"כ מותר לטעום קודם, דדוקא באכילה גורנין שמא ישכח, משא"כ טעימה בעלמא, אבל מי שאינו חלוש יחמיר אף בטעימה". על יסוד זה כתב החפץ חיים שכתבנו לעיל אדם בהלכות תפילה (כלל טז סעיף א) שאכילה משום חולשת הלב אינה אסורה מדין 'ואותי השלכת', הדבר מתיר רק טעימה, אך **אכילה גמורה** אסורה כל עוד לא קיים מצות ק"ש והניח תפילין, מחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם קיום מצות, שאיסור זה לא הותר משום חולשת הלב (ועיין תהלה לרוד רפ, ג). יש לציין שמדברי החפץ חיים כאן מוכח שלא כפי שכתבנו לעיל (הערה 7) שכשהותרה אכילה קודם התפילה לצורך לא כילה גמורה, אין להתחשב באיסור הכללי של אכילה קודם קיום מצות, דכיון שבלא"ה ישנו איסור מדין 'ואותי השלכת' וההתר הוא רק כפי הצורך, אין יותר לחשוש שמא ימשך, ויש לעיין האם יודה לנפק"מ שהובאו שם בענין תשעה באב].

בנקודה זו שונה ההתר משום חולשת ליבו, מההתר לרפואה ולרעב שאינו יכול לכווין דעתו. כשהותרה אכילה לרפואה ולרעב שאינו יכול לכווין דעתו, לא רק האיסור מדין 'ואותי השלכת' הותר, **אלא גם האיסור הכללי שלא לאכול קודם קיום מצות הותר**. באכילה לרפואה – משום צורך הרפואה (עיין להלן), וברעב – כדי שיוכל לכווין לבו כראוי (עיין גם **ערוך השולחן** או"ח סימן תמה, ז). משום כך לא רק טעימה התפילה לצורך לא כילה גמורה, אין ואין צורך לקרא קודם לכן ק"ש ולהניח תפילין. משום כך ביחס להתר אכילה משום חולשת הלב כתב החפץ חיים שיש לקרא ק"ש ולהניח תפילין קודם לכן, אך לא כתב כן ביחס לאכילה לרפואה ולאכילת רעב.

אכן יש לעיין מדוע באכילה לרפואה, הותר גם האיסור הכללי של אכילה קודם קיום מצות. האם משום שמחמת הצורך הרפואי לא גזרו חכמים, או שמאיהז טעם אין חשש שמא ימשך באכילה לרפואה (בשונה מאכילה מפני חולשת הלב שיש בה חשש שמא ימשך). נפק"מ לדין הפר"ח הנ"ל, שאכילה לרפואה מותרת "אע"פ שאינו מעלה ומוריד לשתותו קודם התפילה, ויכול לשתותו אחר התפילה", האם דין זה נאמר רק כשאיסור האכילה הוא רק מדין 'ואותי השלכת' (כגון באכילת פחות מכביצה), או גם כשהאיסור הוא (גם) מחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם קיום מצות (כגון באכילת יותר מכביצה). אם יסוד ההתר הוא רק משום שצורך הרפואה דוחה את האיסור הכללי שלא לאכול קודם קיום מצות, מסתבר שהיינו דוקא כשישנו צורך להקדים אימון למצוה. לפי זה דין הפר"ח לא נאמר באכילה שאסורה מחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם קיום מצות (כגון אכילת יותר מכביצה), אלא רק באכילה שאסורה רק מדין 'ואותי השלכת'. אך אם יסוד ההתר הוא משום שבאכילה לרפואה אין חשש שמא ימשך, דין הפר"ח נאמר גם באכילה שאסורה הוא גם מחמת הדין הכללי שאין לאכול קודם קיום מצות, וצ"ע (ועיין לעיל הערה 7).

על כל פנים יש להעיר, שדברי החפץ חיים בספרו **נדחי ישראל**, שיש לקרא ק"ש ולהניח תפילין קודם אכילה משום חולשת הלב, קשים לכאורה. החיי אדם (כלל טז סעיף א) סתם וכתב "ודוקא כששותה בדרך גאווה ותאוה, אבל מותר לשתות מים וטה וקאווע בלא צורך דחלב, ואוכלין ומשקין לרפואה, וכל מה שהוא רק ליישב דעתו מותר. ונ"ל דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב מותר", ותימה שלא פרש שיש לקרא קודם לכן ק"ש ולהניח תפילין. גם מכך שהשווה דין אכילה משום חולשת הלב לאכילה לרפואה משמע שדינם שווה, וקודם אכילה לרפואה אין צורך להניח תפילין.

אלמלא דברי החפץ חיים היה נראה שהתר החיי אדם לאכול משום חולשת הלב נאמר גם קודם קריאת שמע והנחת תפילין מהטעם האמור לעיל (הערה 7) הדחשש שמא ימשך נאמר באכילת התר, אך כאן שהאכילה אסורה, והותרה רק משום חולשת ליבו, אם יאכל יותר מכדי צורכו הרי זו אכילת איסור, נמצא שעל כרחו צריך הוא לדקדק בכל רגע ורגע שאינו אוכל יותר מכפי המידה הנצרכת, ואין חשש שהא ימשך.

או לשתות משעלה עמוד השחר [וכו'], ודוקא כששותה בדרך גאווה ותאוה, אבל מים, או אוכלין ומשקין לרפואה וכל מה שהוא ליישב דעתו מותר. וכתב הח"א ונ"ל דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב מותר [ע"כ דברי החיי אדם]. וכל שכן אם הוא אוכל אכילתו אחר התפילה, רק שמפני חולשת לבו קיצר הפסוקי דזמרה דשפיר דמי. על כן אם איש הצבא הוא אדם חלוש שקשה לו להמתין מלאכול עד אחר העבודה, וצריך לאכול קודם העבודה, ואם יתפלל כל התפילה לא ישאר לו פנאי, כגון שנתאחר בקימתו מעט יקצר תפילתו ולא יתחיל רק מברוך שאמר ויאמר אשרי והללו את ה' מן השמים ואח"כ ישתבח ויוצר אור עד אחר שמו"ע כדי שישאר לו מעט זמן על האכילה. ואם נתאחר יותר יקצר ולא יתחיל רק מברכת יוצר אור עד אחר שמו"ע וישלים השאר ביום מתי שיהיה לו פנאי. ואם הוא חלש גדול, **שיכול לבא מזה לידי חולי**, יראה דאין צריך לצמצם בכל זה, ויקרא קריאת שמע עכ"פ פרשה ראשונה, **ויאכל מקודם**, ואם ישאר לו זמן יתפלל תפילתו". מבואר שאם אוכל כדי שלא לבוא לידי חולי "יאכל מקודם" ואח"כ יקרא ק"ש, "ואם ישאר לו זמן יתפלל תפילתו", ואינו צריך להקדים לקרא ק"ש קודם שאוכל⁴². דברים אלו, מתאימים כמובן לדברים שהובאו לעיל מספר נדחי ישראל ("דהחיי אדם מיירי במי שקיים כבר מצות ק"ש, אבל אם לא קרא ק"ש אסור אפילו אם חלש לבו, אם לא שהוא חולה אין להחמיר בזה"), שבמקום חולי ניתן לאכול קודם התפילה, ואין צורך לקרא קריאת שמע קודם לכן, וכמו שהתבאר לעיל.

מקור: אסיא עה-עו, עמ' 70-88 (2005)

42 אך עיין **שיח הלכה** (סימן פט אות כ עמוד קמג ד"ה היוצא מדברינו) במה שכתב ביחס לדברי המחנה ישראל, ודבריו צ"ע. עכ"פ גם לפי דבריו שצריך לקרא קודם ק"ש, אפשר שאין זה מדין 'ואותי השלכת' אלא מחמת הדין הכללי שלא לאכול קודם קיום מצוות.